

Inledning

Jakob
Christensson

1700-talet beskrivs inte sällan som ett sällsynt internationellt orienterat århundrade. Från Europas alla hörn begav sig unga adelsmän till företrädesvis förfiningens Paris och konstens Italien på ofta fleråriga bildningsresor, gärna ledsagade av äldre akademiker som i egenskap av preceptorer eller guvernörer handhade reskassan och såg till att deras adepter jämte rätt sorts bokliga kunskaper även tillägnade sig färdigheter i franska och världsvana gentlemannamanér. Inte bara adelskulturen var internationell, detsamma gällde i hög grad den lärda världen. Akademier och lärda sammanslutningar stod i tät kontakt med varandra över riksgrensarna, så också de enskilda vetenskapsmännen efter vilka finns bevarade ofta vidlyftiga korrespondenser på latin. Med hjälp av handskrivna nyhetsbrev och allt fler periodiska skrifter spreds dessutom politiska nyheter, viktiga upptäckter och löst skvaller från ett land till ett annat i en takt som aldrig förr.

Ord som kosmopolit och världsborgare var i svang bland tidens intellektuella. Filosofer och skriftställare som Voltaire, Montesquieu, Franklin och Lessing var alla beresta män och såg sig som sanna kosmopoliter. Den höga skattningen av kosmopolitiska värderingar i tidens tongivande kretsar framgår av Diderots och d'Alemberts stortartade encyklopedi, där uppslagsordet »Cosmopolite» hänvisar till artikeln »Philosophe». I förlängningen innebar idealbildningen kring kosmopolitens gestalt att den enskilde medborgarens fädernesland ansågs vara det han befann sig i för stunden, ett betraktelsesätt som David Hume gjorde sig till tolk för då han från Paris skrev: »I am a citizen of the world; but if I were to adopt any country, it would be that in which I live at present». Fram emot 1700-talets slut skulle emellertid en sådan kosmopolitiskt färgad patriotism bli allt mindre gångbar och kom i stället att ersättas av mer renodlat nationella strömningar, en utveckling som fullbordades under 1800-talet.

Århundradet kännetecknades också av långväga handel, både inom och utom Europa. Snart sagt varje europeiskt land med sjöfart höll sig med ett ostindiskt kompani, att leva *à la chinoise* bidrog till att ge tillvaron en extra krydda för tidens högreståndspersoner, vilka smuttade på dyrbart te och med förkärlek omgav sig med materiella ting som lackvaror, ristapeter och porslin. Européernas horisont vidgades även mentalt

genom de världsomseglingar och upptäcktsfärder i inte minst Stilla havet som genomfördes av bland andra Bougainville och Cook. Representanter för »naturfolk», som den från Polynesien av Cook medförde Omai, begäpades av en åtminstone till att börja med oändligt fascinerad europeisk publik. Denna exotism frodades sida vid sida med långtgående civilisationskritiska resonemang bland tidens filosofer om alla folkslags likhet. Ädla vildar i Söderhavet eller Amerika besjålades enligt dessa tankeexperiment rimligen av samma förnuft som det pudrade hovfolket hemmavid, och Kina med sina flitiga risodlare och flinka hantverkare framhölls under en stor del av århundradet som mönsterland där allt skedde efter naturens ordning. Konfucius lärör vann beröm och den kinesiske kejsarens rituella åkerbruk blev föremål för efterbildning av reforminriktade regenter som hertig Leopold av Toscana och kejsar Josef II i Österrike. En mer negativ syn på Mittens rike, detta drömland, hör väsentligen 1800-talet till.

Denna årgång av *Sjuttonhundratå* inleds med det senaste årsmötets föredrag om den i mångt och mycket hemmatänkande Polhem, men annars har den just det internationella 1700-talet som sitt ämne. Ett av bidragen utgår från ett brittiskt och italienskt material för att skildra viktiga sidor av tidens porträttkonst, på en gång internationell gångbar och lokalt betingad. Annars bygger de flesta artiklarna på svenska källor. Sverige var väl efter förlusten av de baltiska provinserna och de flesta tyska besittningarna under 1700-talet en mindre heterogen och mångkulturell statsbildning än förr men de internationella kontakterna var och förblev likväl livaktiga. Samarbetet mellan Linné, Vetenskapsakademien och Ostindiska kompaniet vid linneanernas resor är väl det främsta exemplet på detta, och synen på just Linné och hans lärjungar och deras inbördes relation är ämnet för en av artiklarna. Ett annat bidrag, som behandlar latinets som lärt språk och Swedenborgs användning av det i sina medicinska verk, erinrar om hur en stor del av den vetenskapliga kommunikationen århundradet igenom fortsatte att föras på romarnas språk, delvis med hjälp av en rad nya ordbildningar. Åter ett annat belyser en av tidens främsta svenska humanister, Johan Ihre, och hur han kritiserade den stora Encyklopedin som ytlig och ovederhäftig, ja ett hot mot all ordnad kunskap. Till blocket av vetenskaps- eller lärdomshistoriska artiklar hör även en artikel som belyser hur vetenskapsmännen valde att presentera sig själva för omvärlden, detta närmast med den gudfruktigt patriotiske bergsmannen Sven Rinman och den mer kosmopolitiska kemisten Torbern Bergman som exempel. Slutligen för oss ett bidrag om aktrisen Beata Charlotta Ekerman ut i Europa på något så ovanligt som en kvinnlig *Grand Tour*.

Jakob Christensson